

ΕΜΠΕΙΡΙΑ: ΘΕΜΕΛΙΟ Ή ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΣ;

Στάθης Ψύλλος

ΜΙΘΕ

Πανεπιστήμιο Αθηνών

23/3/04

Τι είναι η εμπειρία; Η απάντηση του Louis Armstrong Προφανώς, η εμπειρία έχει να κάνει με τις αισθήσεις και ειδικότερα με την πρόσληψη κάποιων πραγμάτων μέσω των αισθήσεων. Ιδιαίτερη έμφαση στην *όραση*. Στο παρόν, θα ασχοληθώ κυρίως με τον *επιστημικό* ρόλο της εμπειρίας. Μπορεί, και εάν ναι πως, η εμπειρία να δικαιολογήσει πεποιθήσεις;

Τι είναι αυτό το οποίο κάποιος προσλαμβάνει μέσω των αισθήσεων;

Η παραδοσιακή άποψη είναι ότι το προσλήψιμο μέσω της εμπειρίας είναι ένα *αισθητηριακό δεδομένο* (sense-datum).

Η θέση αυτή κινητοποιείται από τον ισχυρισμό ότι η επαφή του νου με τον εξωτερικό κόσμο δεν είναι άμεση: διαμεσολαβείται από αισθητηριακά δεδομένα. Πάντοτε βλέπουμε όψεις ή πλευρές των αντικειμένων και όχι τα αντικείμενα στην ολοκληρία τους. Αυτό το οποίο βλέπουμε έχει ένα ιδιαίτερο φαινομενολογικό (ποιοτικό) χαρακτήρα: μου φαίνεται με έναν συγκεκριμένο τρόπο. Αλλά έχει επίσης και έναν ιδιαίτερο γνωσιακό χαρακτήρα: δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η ύπαρξή του. Η πρόταση «μου φαίνεται ότι τώρα βλέπω ένα κόκκινο πράγμα» είναι αληθής ακόμα και εάν δεν υπάρχει ένα κόκκινο αντικείμενο στο οπτικό μου πεδίο.

Έμφαση στον *φαινομενολογικό* χαρακτήρα της εμπειρίας. Αυτός ο φαινομενολογικός χαρακτήρας της εμπειρίας συλλαμβάνεται από τα *δεδομένα των αισθήσεων*.

Ο φαινομενολογικός χαρακτήρας της εμπειρίας τίθεται ως ο *κοινός παρονομαστής* μιας αληθούς και μιας ψευδούς αντίληψης.

Παράδειγμα: η παρατήρηση ενός αντικειμένου και ο οραματισμός του ίδιου αντικειμένου (μια ψευδαίσθηση υπό την επίρροια ψυχοτρόπων φαρμάκων). Η ανεξαρτησία του κοινού παρονομαστή από το ερέθισμα του παρέχει α) μια αυτονομία

και β) μια νοητική υπόσταση. Συνεπώς, τα δεδομένα των αισθήσεων θεωρήθηκαν *νοητικές οντότητες*.

Γενικά, η διάκριση μεταξύ φαινομένων και πραγματικότητας φέρεται να επιβάλλει την ύπαρξη δεδομένων των αισθήσεων. Πχ. Η παρατήρηση ενός ραβδιού μέσα σε ένα ποτήρι νερό.

Συνεπώς, τα δεδομένα των αισθήσεων:

- Έχουν φαινομενολογικό (ποιοτικό) χαρακτήρα.
- Είναι σχεσιακές οντότητες (σχετίζονται έναν παρατηρητή με κάτι άλλο)
- Είναι νοητικές οντότητες
- Έχουν ιδιοκτήτη (με την έννοια ότι ανήκουν σε κάποιο νου ο οποίος έχει προνομιακή πρόσβαση—πρώτου προσώπου—σε αυτά)
- Είναι αδιαμφισβήτητα (με την έννοια ότι η παρουσία τους δεν μπορεί να αμφισβητηθεί).

Αυτά τα χαρακτηριστικά τους δίνουν δύο διακριτούς ρόλους.

Από την μια, κάνουν δυνατή την σκεπτικιστική πρόκληση. Από την άλλη, κάνουν εκ πρώτης όψεως δυνατή μια *απάντηση* στην σκεπτικιστική πρόκληση. Φαίνεται να παρέχουν μια *βάση* πάνω στην οποία μπορεί να οικοδομηθεί η γνώση του κόσμου.

Το επιχείρημα της ψευδαίσθησης / πλάνης

Είναι δυνατή η γνώση του εξωτερικού κόσμου;

Η αντίληψη μπορεί να οδηγήσει σε πλάνη. Πως, τότε, γνωρίζουμε ότι η αντίληψη οδηγεί σε γνώση;

Διάκριση μεταξύ αληθοφανών και ψευδών αντιλήψεων. Αλλά οι αντιλήψεις δεν φέρουν τον σχετικό χαρακτήρα τους στο μανίκι τους.

Παραισθήσεις. Η αντίληψη και η παραίσθηση είναι *φαινομενολογικά αδιαχώριστες*.

Πως, τότε, μπορούμε να τις διακρίνουμε σε αληθοφανείς και ψευδείς, δηλ. σε αυτές τις οποίες αντιστοιχεί ένα πραγματικό αντικείμενο και σε αυτές στις οποίες δεν αντιστοιχεί;

Στη βάση του σκεπτικιστικού επιχειρήματος είναι η θέση περί **ισοσθένειας λόγων**:

- α) το χ φαίνεται ϕ στην κατάσταση K
- β) το χ' φαίνεται ϕ στην κατάσταση K'
- γ) δε μπορούμε να επιλέξουμε μεταξύ K και K'

Συμπέρασμα: δεν μπορούμε να επιλέξουμε μεταξύ χ και χ' . Ο κοινός παρονομαστής (που χαρακτηρίζει την φαινομενολογική μας εμπειρία) δεν μπορεί να διακρίνει μεταξύ αλήθειας και πλάνης.

Άρα, δεν μπορούμε να *γνωρίσουμε* εάν πράγματι υπάρχει ένα χ ή ένα χ' .

Άρα, η παρούσα αντίληψη περί αισθητηριακών δεδομένων οδηγεί στον *σκεπτικισμό*.

Η παρούσα αντίληψη προϋποθέτει την άρνηση ενός άμεσου ρεαλισμού. Στηρίζεται στην θέση ότι η γνώση του εξωτερικού κόσμου είναι πάντοτε συναγωγική.

Η θέση αυτή μπορεί να αμφισβητηθεί. Μη-συναγωγική γνώση από την εμπειρία

Η αντίρρηση του Moore.

Εάν κάτι μπορεί να συναντηθεί στο χώρο τότε είναι εξωτερικό του νου μας.

Προκειμένες: εδώ είναι ένα χέρι—εδώ είναι άλλο ένα χέρι

Συμπέρασμα: επομένως, υπάρχουν εξωτερικά αντικείμενα.

Ο κοινός νους είναι ισχυρότερος από τον σκεπτικισμό. Μη-συναγωγική γνώση των προκειμένων. Αλλά και αμφισβήτηση της θέσης ότι η εμπειρική γνώση διαμεσολαβείται από δεδομένα των αισθήσεων.

Αλλά δεν μπορεί να ειπωθεί και κάτι ισχυρότερο; Δεν μπορεί να αντιμετωπίσει κανείς τον σκεπτικισμό εάν δεχθεί την διαμεσολάβηση της γνώσης από δεδομένα των αισθήσεων;

Θεμελιοκρατία

Ιεραρχική-γραμμική θεωρία δικαιολόγησης. Οι πεποιθήσεις χωρίζονται σε δυο κατηγορίες: *βασικές* (που είναι αυτο-δικαιολογούμενες ή προφανώς αληθείς) και *παραγόμενες*, των οποίων η δικαιολόγηση είναι συναγωγική (inferential) και εξαρτάται από τις βασικές πεποιθήσεις.

Το αίτημα της δικαιολόγησης μπορεί να τεθεί για κάθε πεποίθηση εξατομικευμένα.

Κάθε πεποίθηση ή είναι δικαιολογημένη και πρέπει να γίνει αποδεκτή ή είναι αδικαιολόγητη και πρέπει να απορριφθεί.

Οι θεμελιοκρατικές προσεγγίσεις μπορεί να είναι είτε ρασιοναλιστικές (π.χ., η θεωρία του Descartes) είτε εμπειριστικές (π.χ., η θεωρία του Locke). Οι εμπειριστές, σε αντίθεση με τους ρασιοναλιστές, υποστηρίζουν ότι οι βασικές πεποιθήσεις έχουν εμπειρικό περιεχόμενο, υπό την έννοια ότι παράγονται μέσω της αντίληψης.

Δύο σημαντικά ζητήματα:

A) τι κάνει μια πεποίθηση αυτο-δικαιολογούμενη;

B) πώς μεταφέρεται η δικαιολόγηση στις παραγόμενες πεποιθήσεις;

Για το A): υπάρχουν αυτο-δικαιολογούμενες πεποιθήσεις, και εάν ναι μπορεί να έχουν ισχυρό περιεχόμενο;

Για το B): υπάρχουν συναγωγικές αρχές ικανές να μεταφέρουν τη δικαιολόγηση από τις βασικές στις παραγόμενες πεποιθήσεις; Και εάν ναι, πώς δικαιολογούνται οι ίδιες;

Η θεμελιοκρατία ως απάντηση στην σκεπτικιστική πρόκληση. Πρόταση: αυτο-δικαιολογούμενες είναι οι πεποιθήσεις που είναι άμεσες και αδιαμφισβήτητες, δηλ. δεν μπορεί παρά να είναι αληθείς.

Υποψήφιος για αυτο-δικαιολόγηση.

Καταστάσεις που εντοπίζονται μέσω ενδοσκόπησης (π.χ., αυτή τη στιγμή πονάω).

Είναι όμως αδιαμφισβήτητες; Δεν θα μπορούσε κάποιος απλώς να πιστεύει ότι πονάει, ενώ στην πραγματικότητα να πρόκειται για τσούξιμο; Ή ας υποθέσουμε ότι κάποιος κατέχει την έννοια του πόνου αλλά την εφαρμόζει τόσο σε πόνους όσο και σε τσουξίματα. Τέτοιου είδους πεποιθήσεις δεν είναι αδιαμφισβήτητες.

Καταστάσεις που εντοπίζονται μέσω της αντίληψης (π.χ., μου φαίνεται ότι υπάρχει κάτι κόκκινο στο οπτικό μου πεδίο). Έχει σημασία ότι αυτές οι καταστάσεις προσδιορίζονται *φαινομενολογικά*. Αφορούν δεδομένα των αισθήσεων.

Είναι όμως αδιαμφισβήτητες; Οι φαινομενολογικές καταστάσεις αποκτούν περιεχόμενο μέσω σύγκρισης. Το να μου φαίνεται ότι υπάρχει κάτι κόκκινο στο οπτικό μου πεδίο σημαίνει το εξής: μου φαίνεται ότι υπάρχει κάτι στο οπτικό μου πεδίο το οποίο είναι αυτό που παρατηρούν οι φυσιολογικοί παρατηρητές όταν βλέπουν κόκκινα αντικείμενα. Εάν όμως έτσι έχουν τα πράγματα, τότε οι φαινομενολογικές καταστάσεις δεν είναι αδιαμφισβήτητες. Γιατί η σύλληψη του περιεχομένου τους απαιτεί την σύλληψη γενικών εννοιών και εμπειρικών δεδομένων (όπως το πως φαίνεται σε φυσιολογικούς παρατηρητές όταν βλέπουν κόκκινα αντικείμενα).

Άρα, οι εν λόγω πεποιθήσεις δεν είναι αυτο-δικαιολογούμενες. Αλλά ας υποθέσουμε, χάριν του επιχειρήματος, ότι είναι. Πόσο πλούσιο είναι το περιεχόμενό τους; Είναι μάλλον πενιχρό. Αφορούν αυτό το οποίο συμβαίνει σε μένα εδώ και τώρα. Πως αυτό

το περιεχόμενο μπορεί να οδηγήσει σε οποιοδήποτε γενικό συμπέρασμα για τον κόσμο;

Σκεφτείτε το cogito του Descartes. Τι αποδεικνύει; Το πολύ ότι υπάρχει κάτι που σκέπτεται *εδώ και τώρα*. Το ότι υπάρχω ως σκεπτόμενο ον είναι ένα διαφορετικό συμπέρασμα το οποίο δεν έπεται από τις προκειμένες.

Επίσης, για να δικαιολογήσει την ύπαρξη του εξωτερικού κόσμου, ο Descartes οφείλει να προσφύγει στον *φιλοσοφικό θεό*. Η περίπτωση του κακού δαίμονα δείχνει ότι τα δεδομένα των αισθήσεων είναι πολύ *πενιχρά* για να θεμελιωθεί πάνω τους η γνώση του κόσμου.

Σε κάθε περίπτωση, ακόμα και εάν δεχθούμε ότι κάποιες πεποιθήσεις είναι αυτό-δικαιολογούμενες, έχουμε το πρόβλημα B). Ποιες είναι οι μέθοδοι μέσω των οποίων μεταφέρεται η δικαιολόγηση και γιατί είναι δικαιολογημένες;

Descartes: διαίσθηση (ενόραση) και απόδειξη. Αλλά και οι δύο αποτυγχάνουν. Το πρόβλημα της παραγωγής: το περιεχόμενο του συμπεράσματος δεν δύναται να υπερβαίνει το περιεχόμενο των προκειμένων. Άρα δεν μπορούμε να έχουμε παραγωγική γνώση του κόσμου από τα εμπειρικά δεδομένα.

Η καρτεσιανή (ρασιοναλιστική) λύση: *a priori* γνώση του κόσμου.

Μπορεί να υπάρξει διέξοδος. Μπορεί να υπάρχουν ενισχυτικές μέθοδοι που μεταφέρουν την δικαιολόγηση από τις προκειμένες στο συμπέρασμα;

Η περίπτωση της *επαγωγής*.

Η κριτική του Hume. Διάκριση μεταξύ *σχέσης μεταξύ ιδεών και γεγονότων*. Όλη η γνώση γεγονότων πηγάζει από την εμπειρία. Πως; Δύο στάδια: από την εντύπωση στην ιδέα («κάθε ιδέα πρέπει να έχει μια πρότερη εντύπωση». Από την ιδέα σε άλλες ιδέες μέσω της αιτιακής σχέσης: *το α προκαλεί το β*. Αλλά η αιτιακή γνώση είναι εμπειρική γνώση. Άρα, πρέπει να εδράζεται στην εμπειρία και να δικαιολογείται από αυτήν. Η διάγνωση του Hume είναι ότι η προσπάθεια να δικαιολογηθεί η αιτιακή γνώση εμπειρικά οδηγεί σε λογικό κύκλο ή σε λήψη του ζητούμενου.

Δύο διέξοδοι: *σκεπτικισμός* ή *εγκατάλειψη του προγράμματος δικαιολόγησης*.

Ο Hume διαπίστωσε ότι η Παραδοσιακή αντίληψη του Λόγου οδηγεί στον σκεπτικισμό. Θεωρώ ότι συστατικό στοιχείο της παραδοσιακής αντίληψης του Λόγου είναι το ακόλουθο αίτημα: η πρότερη και ανεξάρτητη δικαιολόγηση των μεθόδων δικαιολόγησης, πριν θεωρηθούν ικανές να επιφέρουν δικαιολόγηση σε πεποιθήσεις που παράγουν ή σε πεποιθήσεις που στηρίζονται σε αυτές. Αυτή η αντίληψη υιοθετήθηκε από εμπειριστές (Locke) και ρασιοναλιστές (Descartes). Και οδηγεί σε αδιέξοδο ακόμα και εάν δεχθούμε ότι τα δεδομένα των αισθήσεων παρέχουν βεβαιότητα και είναι αυτο-δικαιολογούμενα. Η διαφορά είναι ότι οι μεν εμπειριστές οδηγούνται στον σκεπτικισμό (όπως στον αναπαραστασιακό ρεαλισμό του Locke) οι δε ρασιοναλιστές στην υπεράσπιση της *a priori* γνώσης του κόσμου.

Η λύση που προτείνει ο Hume, όπως τον διαβάζω, είναι η εξής: ο εμπειρισμός πρέπει να ξεκινήσει από τη θέση ότι όλη η γνώση (του κόσμου) εκκινεί από την εμπειρία, αλλά να αρνηθεί να εμπλακεί στο παιχνίδι της δικαιολόγησης των πεποιθήσεων.

Αντιθέτως, πρέπει να παραδώσει τη σκυτάλη στην εμπειρική επιστήμη για αποκαλύψει το πώς δουλεύει ο ανθρώπινος νους και το πώς καταφέρνει να οδηγηθεί από τις πενιχρές εισροές στις καταρρακτώδεις εκροές (θεωρίες για τον κόσμο).

Ο μύθος του Δεδομένου

Ο Hume δεν αμφισβήτησε την ύπαρξη των δεδομένων των αισθήσεων. Αμφισβήτησε το πρόταγμα της δικαιολόγησης των πεποιθήσεων. Ειδικότερα, αμφισβήτησε τη θέση (κεντρική σε αυτό που αποκαλώ παραδοσιακή αντίληψη του Λόγου) ότι εκτός εάν δοθούν δεύτερης τάξης λόγοι που δικαιολογούν τους πρώτης τάξης λόγους που υποστηρίζουν μια πεποίθηση, η εν λόγω πεποίθηση δεν είναι δικαιολογημένη. *(Το αίτημα του γνωρίζω ότι γνωρίζω.)*

Αλλά μήπως τα δεδομένα των αισθήσεων δικαιολογούν πεποιθήσεις με κάποιο άλλον τρόπο; Η κεντρική ιδέα εδώ είναι ότι τα δεδομένα των αισθήσεων συνδέουν τις θεωρίες με την πραγματικότητα. Ή μάλλον, τα δεδομένα των αισθήσεων αποτελούν αυτά που πρέπει να σώσει μια θεωρία. Μια θεωρία, υποτίθεται, ελέγχεται μέσω της σύγκρισής της με τα δεδομένα των αισθήσεων. Η ιδέα αυτή απετέλεσε την κεντρική σύλληψη των Λογικών Εμπειριστών στην πρώιμη φάση τους.

Αυτό που είναι ελκυστικό στην προσέγγιση αυτή είναι ότι υπόσχεται να δείξει πως οι θεωρίες εδράζονται στον κόσμο. Πως απαντούν σε κάτι μη εννοιολογικό αλλά ικανό να επιβεβαιώσει ή να διαψεύσει τη θεωρία.

Πρόκειται για μια εκλεπτυσμένη μορφή της θεμελιοκρατίας. Τη μορφή αυτή πρόσβαλλε ο Sellars με το επιχείρημά του κατά του μύθου των δεδομένων.

Για τους θεμελιοκράτες (και ειδικότερα για τους εμπειριστές), η γνώση ξεκινά από τα δεδομένα των αισθήσεων. Αυτά υποτίθεται ότι γεννούν πεποιθήσεις (όπως πχ., ότι αυτή τη στιγμή υπάρχει κάτι κόκκινο στο οπτικό μου πεδίο) οι οποίες είναι αυτο-δικαιολογημένες. Είναι αδύνατον, λέγεται, να τις έχει κάποιος και να είναι ψευδείς. Ειδικότερα, τα δεδομένα υποτίθεται ότι έχουν τις παρακάτω ιδιότητες: α) έχουν θετικό γνωσιακό status, β) έχουν αυτό το status με τρόπο ανεξάρτητο από οποιαδήποτε άλλη γνώση και γ) μεταφέρουν το θετικό γνωσιακό τους status στις υπόλοιπες πεποιθήσεις του συστήματος (και άρα δρουν ως τα θεμέλια της δικαιολόγησης).

Το επιχείρημα του Sellars ως προς το γιατί αυτή η εικόνα στηρίζεται σε ένα *μύθο*.

Το δεδομένο είναι κάτι που είτε έχει προτασιακό περιεχόμενο είτε όχι.

Εάν δεν έχει προτασιακό περιεχόμενο (είναι για παράδειγμα ένα αντικείμενο ή κάποιο αισθητηριακό συμβάν, όπως ένα κόκκινο τμήμα του οπτικού πεδίου), τότε δεν μπορεί να επιφέρει καμία δικαιολόγηση σε άλλες πεποιθήσεις γιατί απλούστατα κάτι χωρίς προτασιακό περιεχόμενο δεν μπορεί να αποτελέσει προκείμενη σε ένα επιχείρημα.

Με άλλα λόγια μόνο κάτι με προτασιακό περιεχόμενο (π.χ., μια πρόταση) μπορεί να μετάσχει σε σχέσεις δικαιολόγησης. Άρα, τίποτα το μη προτασιακό δεν μπορεί να αποτελεί δεδομένο (με την έννοια που ο θεμελιοκράτης θέλει το δεδομένο).

Εάν το δεδομένο έχει προτασιακό περιεχόμενο (πχ. εάν πρόκειται για μια αντιληπτική πρόταση), τότε δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητο από άλλα πράγματα τα οποία γνωρίζουμε. Παράδειγμα: η παρατηρησιακή πρόταση «αυτό είναι κόκκινο». Για να είναι αυτή η πρόταση δικαιολογημένη, δεν αρκεί αυτός που την εκφέρει να είναι σε θέση να την παράγει αξιόπιστα *μόνο* με την παρουσία κόκκινων αντικειμένων. Θα πρέπει επίσης να γνωρίζει ότι οι σχετικές αναφορές της είναι αξιόπιστες. Άρα θα πρέπει να γνωρίζει ένα πλήθος πραγμάτων που σχετίζονται με την αξιοπιστία των παρατηρησιακών του αναφορών. Άρα, εάν το δεδομένο έχει προτασιακό περιεχόμενο, δεν μπορεί να είναι αυτο-δικαιολογούμενο. Ούτε ανεξάρτητο από άλλη

παράπλευρη γνώση. Άρα τίποτα με προτασιακό περιεχόμενο δεν μπορεί να αποτελέσει το δεδομένο του θεμελιοκράτη.

Η βασική ιδέα του Sellars είναι ότι μόνο ό,τι έχει προτασιακό περιεχόμενο μπορεί να εμπλακεί σε σχέσεις δικαιολόγησης πεποιθήσεων. Αλλά ό,τι έχει προτασιακό περιεχόμενο, δεν μπορεί να αποτελέσει το θεμέλιο της γνώσης, με τα χαρακτηριστικά που του προσδίδει ο θεμελιοκράτης. Ο λόγος, σε τελική ανάλυση, είναι ότι ό,τι έχει προτασιακό περιεχόμενο εμπλέκει έννοιες και περιγραφές, και άρα δεν μπορεί να είναι αυτο-δικαιολογούμενο, γιατί μπορεί να είναι λανθασμένο (ψευδές).

Η ιδέα του Sellars είναι ότι υπάρχει μια αμφισημία στην έννοια της εμπειρίας. Πατάω μια καφέ κηλίδα στο δρόμο και, νομίζοντας ότι είναι ακαθαρσίες σκύλου, δυσανασχετώ, βρίζω και κοιτάω το παπούτσι μου περίεργα. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι είχα μια εμπειρία: *κάτι μου συνέβη*. Οι φίλοι που είναι μαζί μου, έχοντας δει ότι πάτησα σε μια στεγνή κηλίδα από λάδια, γελούν. Κατανόησαν ότι έκανα λάθος. Η εμπειρία που είχα δεν ήταν αυτή που νόμιζα ότι είχα. Το περιεχόμενο της εμπειρίας μου δεν ήταν αυτό που νόμιζα ότι ήταν. Η αμφισημία είναι μεταξύ του *κάτι μου συνέβη* (είχα μια εμπειρία) και του *τι μου συνέβη* (τι εμπειρία είχα). Η διάκριση παραμένει ακόμα και εάν τα δύο συμπίπτουν. Η εμπειρία μπορεί να δικαιολογήσει μια πεποίθηση μόνο εάν είναι προσδιορισμένη. (Μόνο εάν έχει εννοιολογικό περιεχόμενο.) Μια 'γυμνή' εμπειρία μπορεί να εξηγήσει την αντίδρασή μου (ή την πεποίθησή) μου (καταδεικνύοντας τι την προκάλεσε) αλλά δεν μπορεί να την δικαιολογήσει. Και μια εμπειρία αποκτά εννοιολογικό περιεχόμενο μόνο μέσα σε ένα εννοιολογικό πλαίσιο.

Σημειώστε ότι η κριτική του Sellars συμπίπτει, εν μέρει, με την σχετική κριτική του Quine. Ο Quine μιλά για παρατηρησιακές προτάσεις, αλλά τις κατανοεί με όρους αιτιακής εγγύτητας. Οι παρατηρησιακές προτάσεις δεν είναι θεωρητικά ή εννοιολογικά αυτόνομες. Μάλλον, είναι εμποτισμένες από λιγότερη (και συμβατικότερη) θεωρία. Είναι στην περιφέρεια του εννοιολογικού συστήματος τόσο αιτιακά όσο και θεωρητικά.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι η κριτική της θεμελιοκρατίας οδηγεί σε μια πιο φιλελεύθερη προσέγγιση στην εμπειρία. Ο Sellars, καθώς και άλλοι, σημείωσαν ότι

από την στιγμή που ο θεμελιοκρατικός ρόλος που ανατίθεται στην εμπειρία εκπίπτει, δεν υπάρχει λόγος δέσμευσης στην ύπαρξη δεδομένων των αισθήσεων ως περιεχόμενα της εμπειρίας. Η εμπειρία μπορεί να εκληφθεί ως παρέχουσα άμεση επαφή με εξωτερικά αντικείμενα αδιαμεσολάβητη από δεδομένα των αισθήσεων.

Συνεκτικισμός

Εάν η εμπειρία δεν μπορεί να αποτελέσει θεμέλιο στις σχέσεις δικαιολόγησης, ποιος είναι ο ρόλος της;

Υπάρχει μια ακραία απάντηση σε αυτό το ερώτημα. Σχετίζεται με τον συνεκτικισμό. Η κεντρική ιδέα εδώ είναι ότι η δικαιολόγηση των πεποιθήσεων δεν συνίσταται στην σχέση τους με την εμπειρία αλλά στις μεταξύ τους σχέσεις.

Ολιστική (μη-γραμμική) θεωρία δικαιολόγησης. Δεν υφίσταται διαχωρισμός μεταξύ των πεποιθήσεων. Όλες οι πεποιθήσεις ενός συστήματος είναι εξίσου δικαιολογημένες, στο βαθμό που το σύστημα είναι δικαιολογημένο. Συνεπώς, η δικαιολόγηση είναι ιδιότητα του συστήματος εν τω συνόλω, και όχι των πεποιθήσεων που το αποτελούν εξατομικευμένα. Αυτό που καθορίζει την δικαιολόγηση του συστήματος είναι η συνοχή του ή η συνεκτικότητά του.

Το αίτημα της δικαιολόγησης δεν μπορεί να τεθεί για κάθε πεποίθηση εξατομικευμένα. Μια πεποίθηση είναι δικαιολογημένη και πρέπει να γίνει αποδεκτή μόνο εάν εντάσσεται σε ένα σύστημα και μόνο εάν η ένταξή της αυξάνει ή βελτιώνει την συνοχή του συστήματος.

Ασθενείς συνεκτικιστικές θεωρίες: η συνοχή είναι ένα κριτήριο δικαιολόγησης πεποιθήσεων.

Ισχυρές συνεκτικιστικές θεωρίες: η συνοχή είναι το μόνο κριτήριο δικαιολόγησης πεποιθήσεων.

Θετικές συνεκτικιστικές θεωρίες: η συνοχή παράγει δικαιολόγηση.

Αρνητικές συνεκτικιστικές θεωρίες: η έλλειψη συνοχής αφαιρεί δικαιολόγηση

Δυο πρώτα προβλήματα: *Πρώτον*, σε τι συνίσταται η δικαιολόγηση μιας μεμονωμένης πεποίθησης μέσα στο σύστημα; *Δεύτερον*, σε τι συνίσταται η δικαιολόγηση του συστήματος συνολικά;

Το πρώτο πρόβλημα είναι πιο εύκολα αντιμετωπίσιμο, γιατί ανάγεται στο πρόβλημα του πώς η προσθήκη μιας πεποίθησης αυξάνει την συνοχή του συστήματος. Το δεύτερο πρόβλημα είναι πολύ πιο δύσκολο.

Πως πρέπει να κατανοήσουμε το αίτημα της συνοχής; *Λογική συνοχή* (συνέπεια). Το σύστημα δεν πρέπει να ενέχει καμία λογική αντίφαση. Αυτή η εκδοχή του αιτήματος της συνοχής είναι πολύ ασθενής. Γιατί οδηγεί στη θέση ότι κάθε λογικά συνεκτικό σύστημα είναι εξίσου δικαιολογημένο με κάθε άλλο. *Σχετικισμός*. Επίσης, η λογική συνέπεια είναι εύκολα επιτεύξιμη. Η δικαιολόγηση δεν μπορεί να εξαντλείται σε αυτή.

Βελτίωση: *Εξηγητική συνοχή*. Η κάθε πεποίθηση του συστήματος πρέπει να εξηγεί κάποιες άλλες πεποιθήσεις και να εξηγείται από κάποιες άλλες. Αλλά σε τι συνίσταται η εξήγηση;

Μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση: εξήγηση ως ενοποίηση. Μια πεποίθηση εξηγείται εάν ενταχθεί σε ένα συνεκτικό και ενοποιημένο σύστημα. Ενοποίηση ως ελαχιστοποίηση των υποθέσεων που θα πρέπει να θεωρήσουμε ως πρωταρχικές και ανεξήγητες.

Βασική διαίσθηση: (Davidson) μόνο μια πεποίθηση μπορεί να δικαιολογήσει μια πεποίθηση.

Αλλά τότε πώς εμπλέκεται ο κόσμος στη δικαιολόγηση των πεποιθήσεων;

Ο συνεκτικισμός δεν μπορεί να συλλάβει πλήρως το ρόλο του κόσμου στην δικαιολόγηση των πεποιθήσεων. Για παράδειγμα, η δικαιολόγηση ενός συστήματος πεποιθήσεων (π.χ. μιας θεωρίας) δεν μπορεί να είναι απλώς θέμα της εσωτερικής του συνοχής (λογικής και εξηγητικής) γιατί υπάρχει *τριβή* μεταξύ του συστήματος και του κόσμου. Το σύστημα παρουσιάζει ανωμαλίες, οι οποίες οδηγούν στην αναδιαμόρφωση ή ακόμα και στην εγκατάλειψη του συστήματος.

Εν γένει, ο συνεκτικισμός δεν μπορεί εύκολα να στεγάσει την δικαιολόγηση *παρατηρησιακών ή αντιληπτικών πεποιθήσεων*. Ακόμα και εάν δεχθούμε ότι οι εν λόγω πεποιθήσεις δεν είναι αυτό-δικαιολογούμενες, φαίνεται ότι η δικαιολόγησή τους

είναι σχετικά άμεση και δεν εξαρτάται από την δομή και την συνοχή ενός συστήματος. Φαίνεται να είναι οι αφετηρίες της δικαιολόγησης.

Ας διακρίνουμε μεταξύ σημασιολογικού ολισμού και γνωσιολογικού ολισμού. Ο σημασιολογικός ολισμός είναι μια ακραία θέση. Αλλά ένας ‘τοπικός ολισμός’ φαίνεται ακαταμάχητος. Άρα μπορούμε να πούμε ότι η κατανόηση του νοήματος μιας πρότασης προϋποθέτει την κατανόηση μιας συστάδας προτάσεων. Παρά ταύτα, ο σημασιολογικός ολισμός δεν οδηγεί στον γνωσιολογικό ολισμό. Ο τελευταίος είναι μια θέση για την δικαιολόγηση: είναι η θέση ότι ένα σύστημα προτάσεων δικαιολογείται εν τω συνόλω. Οι δύο ολισμοί δεν είναι ισοδύναμοι, εκτός εάν δεχθούμε μια επαληθευσιοκρατική θεωρία νοήματος. Εάν το νόημα μιας πρότασης, συνίσταται στην μέθοδο επαλήθευσής της, και εάν ένα σύστημα προτάσεων μπορεί να επαληθευθεί μόνο στο σύνολό του, τότε έχουμε σημασιολογικό ολισμό. Αντιστρόφως, εάν δεχθούμε τον σημασιολογικό ολισμό και την επαληθευσιοκρατική θεωρία νοήματος, τότε οδηγούμαστε στον γνωσιολογικό ολισμό. Αλλά μπορούμε πάντοτε να απορρίψουμε την επαληθευσιοκρατική θεωρία νοήματος.

Το ερώτημα είναι: μπορούμε να κινηθούμε μεταξύ της θεμελιοκρατίας και του συνεκτικισμού; Να το θέσω αλλιώς, μπορούμε να απορρίψουμε τον γνωσιολογικό ολισμό; Μπορούμε να διατηρήσουμε ένα αυτόνομο ρόλο της εμπειρίας, χωρίς να πέσουμε στη θεμελιοκρατία;

Η εμπειρία ως περιορισμός

Η δικαιολόγηση ως απουσία υπονομευτών.

Μια πεποίθηση είναι δικαιολογημένη εάν δεν είναι υπονομεύσιμη, δηλ. εάν δεν υπάρχουν περαιτέρω ενδείξεις τέτοιες ώστε, αν γίνονταν γνωστές, θα υπονόμευαν ή θα αφαιρούσαν την αρχική δικαιολόγηση.

Ανάλυση τύπων υπονομευτών.

Απορριπτικοί υπονομευτές (rebutting defeaters) και *εξασθενιστικοί υπονομευτές* (undercutting defeaters).

Η εμπειρία ως υπονομευτής. Η εμπειρία παρέχει καταστάσεις που δρουν ως υπονομευτές (αφαιρούν δικαιολόγηση). Γιατί απλά περιορισμός; Γιατί α) μια

πεποίθηση στερείται δικαιολόγησης εάν υπονομευθεί (και εάν ο υπονομευτής δεν υπονομευθεί ο ίδιος) και β) γιατί η δικαιολόγηση που παρέχεται είναι πάντα υπό αίρεση: ισχύει στο βαθμό που δεν εμφανίζονται περαιτέρω υπονομευτές.

Οι εμπειρικές προτάσεις ξεχωρίζουν από άλλες όχι γιατί παίζουν το ρόλο του θεμελίου αλλά γιατί παίζουν το ρόλο του υπονομευτή. Ειδικότερα, οι εμπειρικές προτάσεις είναι καλύτερα δικαιολογημένες ή καλύτερα *δικαιολογήσιμες* γιατί δεν είναι εύκολα υπονομεύσιμες. Η ύπαρξη ή όχι υπονομευτών για τις εμπειρικές πεποιθήσεις είναι πιο εύκολα ελέγξιμη.